

ტარიელ ფუტკარაძე

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

შოთა რუსთველის “ვეფხისტყაოსანში” აღწერილი ეთნოსები და მათი სალაპარაკო ენა

“ვეფხისტყაოსნის” კვლევა თუ სახე-სიმბოლოთა განმარტება რამდენიმე საუკუნეა მიმდინარეობს¹⁶; შესაბამისად, ბუნებრივია, არაერთხელ დასმულა XII საუკუნის პოემაში აღწერილი გეოგრაფიული გარემოს, სახელმწიფოებისა თუ ეთნოსების იდენტიფიკაციის საკითხი¹⁷. ჩვენთვის მისაღებია თვალსაზრისი, რომ “ვეფხისტყაოსნის” გეოგრაფიული გარემო ერთი მხრივ, სიმბოლურია¹⁸, მეორე მხრივ კი, გარკვეულწილად, რეალობასაც ასახავს. რეალობა ორ კონტექსტშია გასაზრებელი: 2012 წელს გამოქვეყნებულ წერილში: “შოთა რუსთველის “ვეფხისტყაოსანში” აღწერილი სახელმწიფოების მახასიათებლები /პრობლემებისა

¹⁶ სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზისათვის იხ.: ვიკტორ ნოზაძე, ვეფხისტყაოსანის საზოგადოებათმეტყველება; სანტიაგო დე ჩილე, გამოცემა ავთანდილ მერაბიშვილისა, 1958; ალექსანდრე ბარამიძე (1975). შოთა რუსთველი. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, გვ. 488; ზვიად გამსახურდია, “ვეფხისტყაოსნის” სახისმეტყველება (მონოგრაფია), თბილისი, გამომცემლობა “მეცნიერება“, თბ., 1991; ელგუჯა ხინთიბიძე, ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, ქართველოლოგი, 2009; იხ., ასევე: <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-01000-00---off-0period--00-1----0-10-0---0---0prompt-10---6-----0-11--11-ka-50---20-preferences---10-3-1-00-0-11-1-0utfZz-8-00&cl=CL4.5&d=HASH0101c86e9ecfc999ef0ece9d.1>=1>; იხ. ასევე, კრებულები: ტერმინი, ცნება და პარადიგმა “ვეფხისტყაოსანში“, თბ., 2016.

¹⁷ ამ მიმართულებით ბოლოს გამოქვეყნდა სტატიების კრებული: ტერმინი, ცნება და პარადიგმა “ვეფხისტყაოსანში“, თბ., 2016; იხ., მაგ. ,აქ დაბეჭდილი სტატია: ლ. წერეთელი, “ვეფხისტყაოსნის” გეოგრაფია, გვ. 282-292.

¹⁸ მაგ., უდავოა, რომ შუა საუკუნეების კარტოგრაფიული ხატის გათვალისწინებით, პოემაში ინდოეთის სამეფო კარის ამბების უმთავრესობა სიმბოლურად ასახავს ინდოეთის მითოსურ-ლგენდალურ არსს (ზ. გამსახურდია, ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება, თბ., 1991, გვ. 330-332; ლ. წერეთელი, “ვეფხისტყაოსნის” გეოგრაფიის შუასაუკუნეობრივი სიმბოლიკა; კრებული: ტერმინი, ცნება და პარადიგმა “ვეფხისტყაოსანში“, თბ., 2016, გვ. 266).

და წარმატების მიზეზები/“ განვიხილეთ XII საუკუნის ქართულენოვან პოემაში აღწერილი სახელმწიფოების ბედი და გავაკეთოთ ასეთი დასკვნა:

“შეუძლებელია, ისტორიული საქართველო გავაიგივოთ “ვეფხისტყაოსანში“ აღწერილ 15 სახელმწიფოთაგან ერთ რომელიმესთან. “ვეფხისტყაოსანში“ განხილული მთავარი სახელმწიფოების “ამბავი“ **XI-XIII საუკუნეების საქართველოს განვითარების სხვადასხვა გზის ანალიზია** და არა - სხვადასხვა რეალურ სახელმწიფოთა აღწერა. მხოლოდ ამგვარად შეიძლება აიხსნას ის ფაქტი, რომ შოთა რუსთველი თავის ქმნილებაში საერთოდ არ ახსენებს ქართველთა სახელმწიფოს¹⁹.

ნაწარმოებში “აღწერილი“ ძირითადი ქვეყნების სახელებად შოთა რუსთველი მსოფლიოს დიდ სახელმწიფოთა სახელებს იყენებს; ეს ფაქტი მიუთითებს, რომ ავტორის ერთ-ერთი მთავარი მიზანია, მის თანამედროვე მკითხველს **გლობალურ კონტექსტში** ესაუბროს სახელმწიფოთა მოდელების, მათი თანაარსებობისა და **შიდასახელმწიფოებრივი მოწყობის პრინციპების** შესახებ. დიდი პოეტი დიდი მოღვაწეც იყო და მან ნათლად წარმოგვიდგინა სახელმწიფოში ძალაუფლების გადაცემის (ხელისუფლების ცვლის) და საქართველოს სახელმწიფოს განვითარების დაგეგმვის თვალსაზრისით მიუღებელი თუ მისაღები პრინციპები, რომელთა გათვალისწინებაც სასარგებლო იქნებოდა საქართველოს მესვეურთათვის. შეგვიძლია დაბეჭითებით ვთქვათ:

XI-XII საუკუნეში რეალურად არსებულ სახელმწიფოებში ხელისუფლების ცვლის გამოგონილი ისტორიების შეპირისპირებით ავტორი ანალიზებს საქართველოში ხელისუფლების ცვლის სხვადასხვა პერსპექტივას და თავისი დასკვნაც გამოაქვს: შექმნილ სიტუაციაში უმჯობესია “არაბეთის“ მოდელი: მეფის ასულის ნებაყოფლობითი ქორწინება მოცემული ქვეყნის სარდალზე (და არა იძულებით დაქორწინება სხვა მოდემის უფლისწულზე,

¹⁹ ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის სახელობის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის წელიწადიური, IV, ქუთაისი, 2012; მოხსენებად წაკითხულ იქნა ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის სახელობის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის IV საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე /მიეძღვნა “ვეფხისტყაოსნის“ პირველი ბეჭდური გამოცემის 300 წლისთავს/, 20-21 ოქტომბერი, 2012 წ. ქუთაისი)

მაგალითად, გიორგი რუსზე)²⁰; ამ თვალსაზრისით, “ვეფხისტყაოსანი” თამარის გამეფებისა და დავით სოსლანზე დაქორწინების ლოგიკურობის მხატვრულ დასაბუთებად უნდა გავიაზროთ; შესაბამისად, შესაძლებელია დავუშვათ, რომ ხელისუფლების გადაცემის თვალსაზრისით “არაბეთთან” ერთად “ინდოეთიც” საქართველოს პროექციაა²¹: არაბეთი პოზიტიური ქვეტექსტით, ინდოეთი კი - ნეგატიურით. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ერთი ფაქტი:

მეფე როსტევეანისაგან განსხვავებით, მეფე ფარსადანის მიმართ საკუთრივ ავტორი არ იყენებს ზედსართავ სახელს: “სვიანი” (სარიდანისა და ტარიელის ინტერესების გაუთვალისწინებლობის გამო); მხოლოდ შორიდან მოსული ეგვიპტელი/მისრელი/“მისრული“ ვაჭრების “ზერელე თვალთახედვით“ ჩანს ფარსადანი “სვიანი“.

მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი რეალურ არაბეთსა და რეალურ ინდოეთში ხელისუფლების ცვლის ნამდვილ ისტორიებს არ განიხილავს, მაინც უნდა აღინიშნოს ერთი ფაქტი: ამ სახელმწიფოთა სახელების გარდა რეალობასთან მიახლოებულია მათ შორის მანძილებიც; კერძოდ:

ა) ტარიელი და ავთანდილი არაბეთიდან ინდოეთამდე “საქორწინო მარშით“ მიდიოდნენ სამი თვის, ანუ 90 დღის მანძილზე (სავარაუდოდ, ცხენებით); დღეში დაახლოებით 25 კილომეტრს თუ ვიანგარიშებთ, ამ ქვეყნებს შორის მანძილი 2250 კილომეტრამდე უნდა ვივარაუდოთ (ეს მანძილი დღესაც რეალურია არაბეთსა და ინდოეთს შორის):

(578) სამ თვე ვლეს, - ღმერთმან მათებრი სხვა ნურა ნუ დაჰბადოსა!

მოეგებნიან, მტერობა ვერავინ დაიქადოსა!

მინდორსა შიგან სადილად გარდახდეს უდილადოსა,

და ვითა ჰმართებდა, პურობდეს, ღვინოსა სმიდეს, არ დოსა.

ბ) ცხენით 10 დღის სავალია არაბეთის საზღვრიდან არაბეთის

²⁰ შდრ., კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ. 1969, გვ. 257.

²¹ მით უმეტეს, “ინდოეთის“ გაერთიანების ისტორია ზუსტად ასახავს XII საუკუნეში ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს აღორძინების ისტორიას.

დედაქალაქამდე; მახარობლის მოძრაობის სიჩქარედ უნდა ვივარაუდოთ დღეში 50 კილომეტრი მაინც; ათი დღის შემთხვევაში გამოდის 500 კილომეტრი (შერმადინი ამ მანძილს 3 დღეში რომ ფარავს, ეს განსაკუთრებული შემთხვევაა!):

(679) ფიცხლა წავიდა, სავალი სამ დღე ვლო დღისა ათისა.

მას ლომსა ნახვა უხარის მის მზისა მოკამათისა.

შეპირისპირებისათვის, საინტერესოა სხვა მანძილებიც:

გ) 10 დღის სავალია ზღვათა სამეფოს დედაქალაქიდან სასაზღვრო ზოლამდე:

(1433) ბარგი აჰკიდა, გაავო ქმნა ქოწილისა მათისა,

მას მიაქვს რიცხვი ტურფათა, არ-სიდიადე სათისა;

ფატმან ჰყავს თანა, იარა სავალი დღისა ათისა;

და უხარის ნახვა ლომისა და მზისა, ხმელთა მნათისა.

დ) სავარაუდოდ ტარიელის (დევების!) გამოქვაბულები ხატაეთშია (ან ხატაეთთან ახლოსაა); ტარიელის ქვაბიდან ერთი დღის სავალზეა ზღვა, ხოლო **სანაპიროდან აღმოსავლეთით 70 დღის სავალზეა გადაჭიმული ხატაეთი**, სავარაუდოდ, თურქებისაგან მართული ჩრდილოეთ ჩინეთი (?)²², **სახელმწიფო**, რომლის მოსაზღვრეა ფრიდონის ქვეყანა.

(969) ყმა მტირალი სამოც-ათ დღე ზღვისა პირსა მივა გზასა;

შორით ნახნა მენავენი, მოდიოდეს შიგან ზღვასა;

მოიცადა, ჰკითხა: “ვინ ხართ, თქვენ ამისსა გნუკევ თქმასა,

ეს სამეფო ვისი არის, ან ჰმორჩილობს ვისსა ხმასა?”

(970) მათ მოახსენეს: “ტურფაო სახით და ანაგებითა,

გვეუცხოვე და გვეკეთე, მით გეუბნებით ქებითა;

აქამდის ზღვარი თურქთაა, მოზღვრე ფრიდონის ზღვებითა;

ჩვენცა ვისნი ვართ, გიამბობთ, თუ ჰვრეტით არ დავბნდებითა.

ე) საზღვრიდან **10 დღის სავალზეა ქალაქი მულაზანზარიც** - ფრიდონის სამეფოს დედაქალაქი:

(973) მოახსენეს: “ესე გზაა მულაზანზარს მიმავალი,

მუნ დაგხედების მეფე ჩვენი მშვილდ-ფიცხელი, მახვილ-ხრმალი;

აქადაღმა **ათ დღე მიხვალ** ნაკვთად სარო, ფერად ლალი;

ვა, რად დაგვწვენ, უცხოს უცხო რად მოგვიდევ ცეცხლებრ ალი?”

²² საკითხის ისტორიისათვის იხ. ლ. წერეთელი, “ვეფხისტყაოსნის“ ხატაეთი და ხატაელები; **კრებული**: ტერმინი, ცნება და პარადიგმა “ვეფხისტყაოსანში“, თბ., 2016, გვ. 266

ვ) ვრცელია ზღვათა სამეფოც - გულანშარო; ვაჭრების ქარავანისათვის მელიქსურხავის სამფლობელოს გზები (გარშემოწერილობა?) დაახლოებით 6000 კილომეტრამდეა (ვაჭრებისათვის დღეში სავარაუდოდ 20 კილომეტრი):

(1065) ესეა ზღვათა სამეფო თვისა ათისა სავლითა, თვით გულანშარო ქალაქი, სავსე ტურფითა მრავლითა; აქ მოდის ტურფა ყველაი ზღვა-ზღვა ნავითა მავლითა; მელიქ-სურხავი ხელმწიფობს, სრული სვითა და დავლითა.

სავარაუდოდ, თურქების სამფლობელო (ხატაეთი/ჩინეთის ნაწილი? თურქ-სელჯუკების სამფლობელო?), მულაზანზარი და ინდოეთი ერთი ზღვის სანაპიროა. ზღვათა სამეფო - გულანშარო ზღვის მფლობელი სახელმწიფოა; ეს სამეფო, შესაძლოა, არეკლავდეს ან გვიანდელ ბიზანტიას, ან ლათინთა სამეფოს, ან სიცილიის სამეფოს²³; შდრ., ბიზანტიის იმპერიის რუკა (1025 წელს):

სიცილის სამეფო 1154 წელს

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5a/Kingdom_of_Sicily_1154.svg:

²³ ა. სვანიძე გულანშაროს სამეფოდ ვენეციად თვლიდა (“ვეფხისტყაოსნის ისტორიული მხარე“, ყურნალი “შვიდი მნათობი“. თფ., 1919, № 2 (ოქტომბერი).

შდრ., ლათინთა იმპერია, ნიკეას იმპერია და თურქ-სელჯუკების სამეფო 1204 წელს:

“ვეფხისტყაოსნის“ გეოგრაფიული მასშტაბებისა და ლან-შაფტის წარმოსადგენად საინტერესოა შოთა რუსთველის მიერ აღწერილი ერთ-ერთი მინდორი:

ტარიელის ძეგნისას ავთანდილი მაღალ მთას რომ გადაივლის, დაინახავს 7 დღის სავალ მინდორს (დაახლოებით 150 კმ.), რომელიც სულაც არ ჰგავს ინდოეთისა თუ არაბეთის უდაბნოებს:

(184) მას მიჰხვდა წვერი სადგურად მაღლისა მთისა დიდისა,

გამოჩნდა მუნით მინდორი, სავალი დღისა შვიდისა.

მის მთისა ძირსა წყალი დის, არად სანდომი ხიდისა,

და ორგნითვე ტყესა შეეკრა ნაპირი წყლისა კიდისა.

უკვდავ პოემაში აღწერილი გეოგრაფიული გარემოს რეალურობას მიანიშნებს მდინარე ჯეონის (ამუ-დარიის), როგორც წყალუხვობის (აღმოსავლურ პოეზიაში) სიმბოლოს გამოყენება:

(749) აწ, ვაზირო, მაგა პირსა გული კრული ვით მოგ-
თმინდეს?

რკინა, ჩემი მონაცვალე, ხამს, გაცვილდეს, არ გატინდეს;

ვერ გარდვიხდი ცრემლთა მისთა, ჯეონიცა თვალთა მდინ-
დეს,

მომეხმარე, ნუთუ ჩემგან მოხმარება შენცა გინდეს.

ყოველივე ზემოთქმული საფუძველს გვაძლევს, დაბეჭილებით ვთქვათ:

XII საუკუნისა თუ გვიანდელი ავტორების გაზღაპრებული სიუჟეტებისაგან განსხვავებით, შოთა რუსთველის პოემაში თითქმის რეალურადაა აღწერილი ავტორის თანამედროვე მსოფლიოს სახელმწიფოების ტერიტორიების მასშტაბები, მაგრამ იდეაში, ძირითადად მაინც, დახატულია საქართველოს გეოგრაფიული გარემო, სადაც არის ტყეები, მდინარეები, ბუჩქნარი/შამბნი, მრავალფეროვანი ფლორა და ფაუნა... ხოლო “ინდოეთსა“ და “არაბეთში“ ქალის გამეფების განსხვავებული /ნორმალური და ტრაგიკული/ ისტორიები მაშინდელი საქართველოს სიტუაციის ორგვარ შესაძლო პროექციას წარმოადგენს.

ანალოგიურ დასკვნამდე მივდივართ არაბეთისა და ინდოეთის ეთნოგრაფიული და ლინგვისტური სიტუაციის ანალიზითაც:

“ვეფხისტყაოსანში“ აღწერილი ძირითადი ქვეყნების მკვიდრთა (“არაბებისა“ და “ინდოელების“; ასევე, ფრიდონის სამეფოს მოსახლეობის) ეთნიკური მახასათებლები ანალოგიურია; ამ “ხალხებს“ ერთნაირად ახასიათებთ: ვაჟკაცობაც, დროსტარებაც, ხელისუფლების გადაცემის წესიც, ერთკოლიანობაც... (შდრ., „ამირანდარეჯანიანსა“ თუ გვიანდელ “ომანიანში“ ერთკოლიანობა, როგორც გენდერული და ზნეობრივი ნორმა, დარღვეულია)... ნიშანდობლივია ისიც, რომ უცხოური - ხვარაზმული - აბჯარი აცვიათ როგორც არაბ, ასევე, ინდოელ რჩეულ მებრძოლებს. შედარებით ვრცლად ერთ ყოფით დეტალს - “პურობას“ - შე-

ვეხებით, რომლის მიხედვითაც ცხადია, რომ სამივე ხალხი (არაბები, ინდოელები, მულღაზანზარის მოსახლეობა) ერთნაირად იქცევა ღვინის თანხლებით დროის გატარებისა თუ საკვების მიღების თვალსაზრისით; აღწერილი სიტუაციები, ფაქტობრივად, ქართული ტრადიციული პურობაა. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ პოემის ავტორი ოპოზიციის ორ საპირისპირო მხარედ განიხილავს, ერთი მხრივ, ინდოელებს, არაბებსა და მულღაზანზარის მოსახლეობას, როგორც სამი ძმის “საზოგადოებას“, მთლიანობაში - ქართველ ერს; მეორე მხრივ კი ყველა დანარჩენს ეთნოსებს; შდრ., მაგ., პურობის თემა:

პურობა არაბეთში:

(1550) დაიწყეს მორთმა პურისა ლაშქართა მის მესაგისა, ზროხა და ცხვარი დაკლული არს უმრავლესი მზავისა, შეიქმნა ძღვნობა ძღვენისა, მათისა შესამსგავსისა, და მათ ყოვლთა შუქი ანათობს პირსა მზისა მსგავსისა.

პურობა ფრიდონის სამეფოში:

(1012) დასხდეს, შეიქმნა პურობა, გაამრავლებდეს მახალსა, უმასპინძლებდეს ავთანდილს, ვითა მზახალი მზახალსა, მოიღებდიან ჭურჭელსა ტურფასა, ახალ-ახალსა, მაგრა მის ყმისა მჭვრეტელთა გული მიეცა, გლახ, ალსა.

პურობა გულანშაროში:

(1257) ფატმანს პური შეეკაზმა ავთანდილის საწვეველად; ყმა შევიდა მოკაზმული მხიარულად, არ პირ-ბნელად; ფატმან ნახა, გაუკვირდა ვაჭრულისა უმოსელად, და შემოსცინნა: “აგრე სჯობსო შენთვის ხელთა სასურველად“.

(1259) პური ჭამეს, გაიყარნეს, ყმა მივიდა მისსა შინა, ღვინო-სმული, მხიარული დაწვა, ამოდ დაიძინა; საღამო-ჟამ გაიღვიძა, შუქი ველთა მოაფინა, და ფატმან უხმო: “მოდი, მნახე, მარტო ვარო, თავის წინა“...

არაბებისა და ინდოელების ერთობლივი პურობა:

(1578) სამ თვე ვლეს, - ღმერთმან მათებრი სხვა ნურა ნუ დაჰბადოსა!

მოეგებნიან, მტერობა ვერავინ დაიქადოსა!

მინდორსა შიგან სადილად გარდახდეს უდილადოსა,

და ვითა ჰმართებდა, **პურობდეს, ღვინოსა სმიდეს, არ დოსა.**

ამ ფონზე სრულიად განსხვავებულია, მაგ., **ბაღდადეღების/მოზაღდადეღათა “პურობა“**; უსამი, ქარავნის უხუცესი, ამბობს:

(1031) გარდახდა. ჰკადრეს: “ჩვენ ვართო **მოზაღდადეღნი** ვაჭარნი,

მაჰმადის სჯულის მჭირავნი, აროდეს გვისმან მაჭარნი,

ზღვათა მეფისა ქალაქსა სავაჭროდ გარდმონაჭარნი,

საქონელ-სრულნი, მდიდარნი, არ ლარნი გვქონან ნაჭარნი.

სხვადასხვა წახნაგების გამო, ბაღდადეღების მსგავსად, ქართულ საზოგადოებასთან ვერ გაიგივდება ზოგი სხვა ხალხიც; კერძოდ:

- **ქაჯები - ქაჯთა სამეფოს** - ნეგატიური სამყაროს მკვიდრნი, რომლებიც ძარცვა-გლეჯვით არიან დაკავებულნი და ამიტომაც საბოლოოდ ნადგურდებიან (ამ ქვეყანაში “პურობას” არ აღწერს ავტორი):

(1246) მის ქალისა სიბრალული ამანთებს და მიდებს ალსა,

მაგრა ქაჯნი უხორცონი რას აქმნევენ, მიკვირს, ქალსა?!”

ფატმან უთხრა: “მომისმინე, მართლად გხედავ მანდა მკრთალსა,

და არ ქაჯნია, კაცნიაო, მიჰნდობიან კლდესა სალსა.

(1247) ქაჯნი სახელად მით ჰქვიან, არიან ერთად კრებულნი

კაცნი, გრძნებისა მცოდნელნი, ზედა გახელოვნებულნი,

ყოველთა კაცთა მავნებნი, იგი არვისგან ვნებულნი;

და მათნი შემბმელნი წამოვლენ დამბრმალნი, დაწბილებულნი.

- **ხატაელნი** - ხატაეთის მოსახლეობა. სპეციალისტთა აზრით, ხატაელები არიან ჩრდილო ჩინეთის მკვიდრნი (დ. ჩუნი-ნაშვილი, ი. აბულაძე, ს. კაკაბაძე, ვ. ნოზაძე...). ლ. წერეთლის აზრით, ხატაეთს ფლობენ თურქული დინასტიის წარმომადგენლები; ამით აიხსნება პოემაში ხატაეთის მოსახლეობისა და

თურქების გაიგივება²⁴. ვფიქრობთ, რომ არ გამოირიცხება საკითხის ბუნდოვანებაც. შდრ. ხატაელებისა და თურქების პარალელური გამოყენების მაგალითები:

(199) ავთანდილ მიდგა, ეუბნა მათ კაცთა გულ-მდულარეთა;

მათ უთხრეს მათი ამბავი, ტირილით მოუბარეთა:

“ჩვენ ვართო ძმანი სამნივე, მით ვიდნთ ცრემლთა მწარეთა,

და დია გვაქვს ციხე-ქალაქი ხატაეთს არე-მარეთა“.

ამავე ხატაელებზე ამბობს ავთანდილი:

(291) აქანამდის მნახავიცა კაცი შენი არ მენახა;

ქურდნი ვნახენ, რომე თქვენთვის სიტყვა რამე გაემკვახა;

ქურდ ხატაელებთან შეხვედრას კი ტარიელი ასე იხსენებს:

(295) კაცმან ვერ ასწრას თვალისა დაფახვა, დაწამწამება,

მას გავექცევი, ვისგანცა ჩემი არა ვცნა ამება;

მათ თურქთა მიღმა გამეგო მე არას არ შეწამება,

და ავად ჰშვენოდა მორევნა და ჩემი დათამამება.

- **თურქები დამარცხებული ხალხის სიმბოლოდაც არიან წარმოდგენილნი:**

(55) ალაფობდეს საჭურჭლესა მისსა, ვითა ნათურქალსა,

მას ტაიჭსა არაბულსა, ქვე-ნაბამსა, ნასუქალსა;

ხატაური შეიძლება ჩიკურ აბრეშუმად გავაიგივოთ ასეთ კონტექსტში:

(730) ყმა გარდასვა მასპინძელმან, არ ლაფალმან, ავმან, უქმან;

ფერხთა ქვეშე ხატაურსა უფენენ და მიწად უქმან.

ყმამან სახლი გაანათლა, ვით სამყარო მზისა შუქმან;

თქვეს: “სურნელი სული ვარდთა დღეს მოგვბერა ქვენამ ბუქმან“.

აშკარაა: მეთორმეტე საუკუნის პოემაში თურქები/ხატაელები უფრო ნეგატიურ კონტექსტში წარმოჩნდებიან; თუმცა, ზოგჯერ “ნეიტრალურ“ და, განსხვავებით ქაჯებისაგან, დადებით კონტექსტიც ჩანან:

(970) მათ მოახსენეს: “ტურფაო სახით და ანაგებითა,

²⁴ ლ. წერეთელი, “ვეფხისტყაოსნის“ ხატაეთი და ხატაელები; კრებული: ტერმინი, ცნება და პარადიგმა “ვეფხისტყაოსანში“, თბ., 2016, გვ. 293-299.

გვეუცხოვე და გვეკეთე, მით გეუბნებით ქებითა;
აქამდის **ზღვარი თურქთაა**, მოზღვრე ფრიდონის ზღვებითა;
ჩვენცა ვისნი ვართ, გაიმბობთ, თუ ჭვრეტით არ დავბნდე-
ბითა“.

შდრ., დადებითი კონტექსტი:

ტარიელის მამის - სარიდანის - მეგობარი ხატაელი/თურქი ტარიელს გააფრთხილებს მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ:

(433) მე მამისა თქვენისაგან ვარ ცოტაი განაზარდი.
თქვენი მესმა საღალატო, საცნობელად გამოვვარდი;
მკვდარი მიმძიმ სანახავად ტანი მჭევრი, პირი ვარდი,
ყველასავე მოგახსენებ, გამიგონე, დამიწყნარდი.

ავტორი გარკვეულ სიმპათიას ხატაელთა მეფის მიმართაც ავლენს: სამშობლოსათვის თავის გამწირავ მეფედ წარმოადგენს:

(1611) „**ვიაჯი, მომკალ მე ხოლმე, ყველაი ჩემი ბრალია;**
მერმე ხუთასი ვაზირი მყავს აქათ წაუვალაია,
თავები დასჭერ, აღინე სისხლი, მართ ვითა ღვარია,
და **სპა უბრალოა, ნუ დაჰხოც, ვტირ ამად გულ-მღულა-**
რია“.

ხვარაზმელები - სპარსეთის მოსახლეობა, რომელიც აშკარად ქართველთა/ინდოელთა მოწინააღმდეგეა; შდრ., ხვარაზმას შვილზე ნესტანი ამბობს:

(540) „**კვლა თუ სიძე შემოუშვა, მე შემირთოს, იყოს ას-**
დენ,

ერთმანერთსა გავეყარნეთ, ძოწეულნი გაგვიფლასდენ,
მათ მორჭმულთა მოივლინონ, ჩვენ პატიჟნი გაგვიასდენ,
ესე ამბად არ ეგების, რომე **სპარსნი** გაგვიხასდენ“.

სპარსელთა მიმართ **ირიბი გაკილეა** ისიც, რომ პოემის მიხედვით, სპარსეთის მეფე თანახმაა, ვაჟიშვილი სიხარულით ჩაასიძოს საქართველოს მეფის ერთადერთ ასულზე.

სპარსეთის პოზიტიურ გამორჩეულ ნიშნად ავტორი კარგ **აბჯარს** თვლის; ამის შესახებ პოემაში ორჯერაა საუბარი (403 და 1567 სტროფები). აშკარაა, ისიც, რომ **“ვეფხისტყაოსნის“** ავტორი თავისი **სამშობლოს პოტენციურ საფრთხეებად წარმოადგენს როგორც სპარსეთს, ასევე, თურქ-სელჯუკებს:**

(544) იგი რა მოჰკლა, ეუბენ პატრონსა, ჩემსა მამასა,
ჰკადრე, თუ: **“სპარსთა ვერა ვიქმ ინდოეთისა ჭამასა,**
ჩემია მკვიდრი მამული, არ მივსცემ არცა დრამასა,

არ დამეხსნები, გაგიხდი ქალაქსა ვითა ტრამასა!“

(1594) კვლა უბრძანებდეს: “გვიამბეთ ამბავი დანარჩომია“.

მათ მოახსენეს: “პატრონო, ინდოეთს დიდი ომია,

**მოსულა ხატათ ლაშქარი, ქალაქსა (დედაქალაქს - ტ.ფ.)²⁵
შემოსდგომია,**

და რამაზ არს ვინმე ხელმწიფე, მათად პატრონად მჯდომია“.

- **გულანშაროელები - ზღვათა სამეფოს მოქალაქეები**, სადაც უპირატესია ვაჭრობა და დროსტარება. ამკარაა, რომ არც ეს ხალხია გაიგივებული ავტორის იდეალთან, თუმცა, გულანშარო მაინც პოზიტიური სამყაროა:

(1066) აქა მოსლვითა გაყმდების, კაციცა იყო ბერები:

სმა, გახარება, თამაში, ნიადაგ არნ სიმღერები,

ზამთარ და ზაფხულ სწორად გვაქვს ყვავილი ფერად-ფერები;

ვინცა გვიცნობენ, გვნატრიან, იგიცა, ვინ-ა მტერები.

(1067) დიდ-ვაჭარნი სარგებელსა ამისებრსა ვერ ჰპოვებენ:

იყიდიან, გაჰყიდიან, მოიგებენ, წააგებენ;

გლახა თვე ერთ გამდიდრდების, სავაჭროთა ყოვლგნით ჰკრებენ;

უქონელნი წელიწდამდის საქონელსა დაიდებენ.

არაბებისა და ინდოელებისაგან (ასევე, მულღაზანშაროელებისაგან) განსხვავებით, ქართველობასთან ვერ გაიგივდებიან “ვეფხისტყაოსანში“ უფრო ზედაპირულად ნახსენები სხვა ეთნოსებიც: **ეგვიპტელები, ჩინეთის მკვიდრნი, ერთ კონტესტში განხილული: რუსები, ნამდვილი არაბები, ნამდვილი ინდოელები, სპარსელები, ფრანგები, მაშრიყელნი, მალრიბელნი, ბერძნები და სხვ.:**

(967) რა ესმოდის მღერა ყმისა, სმენად მხეცნი მოვიდიან,

მისვე ხმისა სიტკბოსაგან წყლით ქვანიცა გამოსხდიან,

ისმენდიან, გაჰვირდიან, რა ატირდის, ატირდიან;

იმღერს ლექსთა საბრალოთა, ღვარისაებრ ცრემლნი სდიან.

(968) მოვიდიან შესამკობლად ქვეყნით ყოვლნი სულიერნი:

²⁵ დედაქალაქის სახელად “ქალაქი“ გამოიყენებოდა საქართველოში ადრეულ პერიოდში; დღესაც თბილისს ქალაქი/ქართა ჰქვია ქართველურ კილოებში (“ქართა“ მეგრულში).

კლდით ნადირნი, წყალშიგ თევზნი, ზღვით ნიანგნი, ცით მფრინველნი,

ინდო-არაბ-საბერძნეთით, მაშრიყით და მალრიბელნი, რუსნი, სპარსნი, მოფრანგენი და მისრეთით მეგვიპტელნი²⁶.

ეთნონიმთა წარმოების კუთხით ყურადღებას იქცევს ზოგი ეთნოსის რამდენიმე სახელი; სამაგალითოდ განვიხილავთ ეგვიპტელთა ეთნონიმებს: **მისრული** და **მეგვიპტელი**:

(1033) თქვა: “ქარავანი **ეგვიპტით** გამოვემართეთ ერითა, ზღვასა შევედით ტვირთულნი ლართა მრავალ-ფერთა, მუნ მეკობრეთა დაგვხოცნეს ძელით, სახნისის წვერითა; ყველაი წახდა, არ ვიცი, აქა მოსრულვარ მე რითა!”

(1580) მოახსენეს იგი ვაჭარნი და მათი უხუცესია; უბრძანა: “ვინ ხართ, შავითა რად ტანი შეგიგლესია?” მათ მოახსენეს: “სით მოვალთ, მუნ ასრე დანაწესია, და ინდოეთს **მისრით მოსრულთა** გვიგლია გზა უგრძესია“.

(1596) „მუნა მყოფსა ყველაკასა შეეკერა, ჩვენცა, შავი; რამაზს წინა გამოვედით, **მისრულად** ვთქვით ჩვენი თავი. მეფე ჩვენი დიდი არის, მათ ეწადა მისი შავი, და გამოგვიშვა, წამოვედით, არა გვიყო ყოლა ავი“.

შდრ.:

მისრული - მისრის (ეგვიპტის) მცხოვრებნი. მისრი - ეგვიპტე; -ულ- წარმომავლობის სუფიქსი; **შდრ.:** გურია - გურულ-ი.

მ-ეგვიპტ-ელ-ი; ეგვიპტ- ქორონიმის ფუძე; მ- -- ელ- წარმომავლობის მაწარმოებელი კონფიქსი. მსგავსი აფიქსებითაა ნაწარმოები „ვეფხისტყაოსანშივე“ დადასტურებული:

მოფრანგენი: **მო-** - **ე:** მო-ფრანგ-ე;

მობაღდადეღნი: **მო-** - **ელ-:** მო-ბაღდად-ელ-ი; **შდრ.:** ხევი: მო-ხევი-ე.

ნიშანდობლივია:

“ვეფხისტყაოსანში“ ნახსენები ქვეყნებისა და “ეთნოსების“ სიმრავლის ფონზე, არც ერთხელ არაა ნახსენები არც ქორონიმი **საქართველო** და არც ეთნონიმი “ქართველი”²⁷; თუმცა, თით-

²⁶ ყველა ეს ხალხი (მათ შორის აქ უკვე რალურად ნაგულისხმები არაბებიცა და ინდოელებიც) საქართველოში მოდის აფთხანდილის ქართული სიმღერის მოსასმნად!

²⁷ ქართველ- ფუძე მხოლოდ პოემის დანართშია:

ქმის ყველა ძირითადი ხალხის სალაპარაკო ენად **ქართული ენა** სახელდება; შდრ.:

(9) ესე ამბავი სპარსული, **ქართულად ნათარგმანები**, ვით მარგალიტი ობოლი, ხელით-ხელ საგომანები, ვპოვე და ლექსად გარდავთქვი, საქმე ვქმენ საჭოჭმანები, ჩემმან ხელ-მქმნელმან დამმართოს ლაღმან და ლამაზმან ნები.

(14) მაშინდა ნახეთ მელექსე და მისი მოშაირობა, რა ველარ მიჰხვდეს **ქართულსა**, დაუწყოს ლექსმან ძვირობა,

არ შეამოკლოს **ქართული**, არა ქმნას სიტყვა-მცირობა, ხელ-მარჯვედ სცემდეს ჩოგანსა, იხმაროს დიდი გმირობა.

ქართულად საუბრობენ “არაბები”: ავთანდილი და თინათინი:

(710) ყმა ტკბილი და **ტკბილ-ქართული**, სიკეთისა ხელის მხდელი,

ამას ზედა ეუბნების, ვით გაზრდილსა ამო მზრდელი; ქალმან მისცნა მარგალიტნი, სრულ-ქმნა მისი საწადელი, ღმერთმან ქმნას და გაუსრულდეს ლხინი ესე აწინდელი! არსებითია სხვა ფაქტიც:

არასოდეს არ არის მინიშნებაც კი, რომ “არაბი” ავთანდილი და “ინდოელი” ტარიელი ერთმანეთს რომელიმე სხვა ენით ესაუბრებიან; თუმცა, ავტორი ამგვარი სიტუაციის აღნიშვნის საჭიროებას თვლის **ვაჭრებთან** მიმართებით:

(1581) გაეხარნეს მათ ვაჭართა ინდოეთით მომავლობა, მაგრა თავი უმეცარ ყვეს, არა მისცეს ყოლა გრძნობა; **უცხოურად** ეუბნების, მათ ვერა ქმნეს მათი ცნობა, და არ ესმოდა **ინდოური**, **არაბულად** ყვეს უბნობა.

სხვა სიტუაციაში უცხო ენად მიიჩნევა **არაბულიც**:

(22) მიჯნური შმაგსა გვიქვიან **არაბულითა ენითა**, მით რომე შმაგობს მისისა ვერ-მიხვდომისა წყენითა; ზოგთა აქვს საღმრთო სიახლე, დაშვრების აღმაფრენითა, კვლა ზოგთა ქვე უც ბუნება კეკლუცთა ზედა ფრფენითა.

(1666) **ქართველთა** ღმრთისა დავითის, ვის მზე მსახურებს სარებლად, ესე ამბავი გავლექსე მე მათად მოსახმარებლად, ვინ არის აღმოსავლეთით დასავლეთს ზართა მარებლად, და ორგულთა მათთა დამწველად, ერთგულთა გამახარებლად.

ვფიქრობთ, აშკარაა:

ცალკეული გადამთიელი ვაჭრების გარდა, “ვეფხისტყაოსანში” ყველა მოქმედი პირის სალაპარაკო ენა ერთია - ქართულია, რაც ხაზს უსვამს XII-XIII საუკუნეების მიჯნაზე დაწერილ პოემაში “აღწერილი” ძირითადი “ეთნოსების” პირობითობას; შესაბამისად, შეგვიძლია დავასკვნათ:

“ვეფხისტყაოსანში” აღწერილი გეოგრაფიული ლანდშაფტი, ძირითადი სახელმწიფოების - არაბეთისა და ინდოეთის - დამფუძნებელი ეთნოსების ეთნიკურ-ეთნოგრაფიული მახასიათებლები და დედაენა მხატვრულად ასახავს ავტორის სამშობლოს - საქართველოს - პოლიტიკურ, ისტორიულ, ეთნიკურ და ლინგვისტურ რეალობას, ხოლო არაბეთსა და ინდოეთში ხელისუფლების მემკვიდრეობის “ისტორიები” თამარ მეფის გამეფებისა და დაქორწინების განსხვავებული პროექციებია.

TARIEL PUTKARADZE

St. Andrew the First-Called Georgian University
of the Patriarchate of Georgia

**Ethnos and Language of Communication
in Shota Rustaveli's Poem - the Knight in the Panther's Skin**

Summary

It is impossible to identify the historic Georgia to any of the 15 states described in the Knight in the Panther's Skin: **Shota Rustaveli does not mention Georgia in its creation.** The fact is that apart from foreign merchants, language of communication of every character in the Knight in the Panther's Skin is Georgian that highlights the conditionality of the ethnos described in the XII-XIII century poem. The fact that the Geographical landscape described in the Knight in the Panther's Skin, linguistic-ethnic and ethnographic characteristics of the Arab as well as the Indian ethnos refer to the political, historic, ethnic and linguistic reality of the author's homeland – Georgia. **Accordingly, we can conclude the following:**

Using the names of major states of the world as the names of the states described in the poem explains the intention of Shota Rustaveli to describe state models, coexistence and principles of internal arrangement of the country. The great thinker clearly shows power transmission (change of the government) procedures and acceptable as well as unacceptable principles and models of planning the state development. Taking all this into consideration might be beneficial even for the contemporary leaders. The author prioritizes Arabic model: the voluntary marriage of the king's daughter to the commander of the country (and not the forced marriage on the Prince of the other origin, for example, George the Russian); In this respect, the Knight in the Panther's Skin can be considered to be the artistic justification of the marriage of Tamar and David Soslan, and it is logical to mention that, in terms of the transfer of power, India is also a projection of Georgia: the Arab state with a positive subtext, while India with a negative one.